

Om fiksjon og virkelighet – «Okkupert» som naturaliserende for norske Russland-representasjoner

Håvard Rustad Markussen*,
Student, Universitetet i Oslo, Norge

I møte med kritikk fra blant andre den russiske ambassaden i Oslo hevdet TV-serien «Okkupert»s kreative skaper, Jo Nesbø, at serien ikke kan påvirke norsk-russiske relasjoner fordi den er fiktiv. Bak denne påstanden ligger en interessant vitenskapsfilosofisk antagelse om at fiksjon og virkelighet er av forskjellig ontologisk kvalitet og dermed helt løsrevet fra hverandre. Denne artikkelen vil utfordre Nesbøs påstand og antagelsen han gjør idet den antar en poststrukturalistisk vitenskapsfilosofi og argumenterer for at det vi kaller «virkelighet», på samme måte som fiksjon, er en representasjon av virkeligheten heller enn virkeligheten i seg selv. Populærkulturen har nemlig naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten, og bør derfor, på samme måte som andre kilder til diskursiv artikulasjon, ha en plass i samfunnsvitenskapen generelt og Internasjonale Relasjoner-disiplinen spesielt. Som empirisk støtte for det teoretiske argumentet, vises hvordan «Okkupert» reproducerer og forsterker norske Russland-representasjoner og slik også hvordan den er konstituerende for norsk identitet.

Nøkkelord: populærkultur • diskursanalyse • identitet • Russland

On fiction and reality – «Okkupert» as naturalizing for Norwegian Russia-representations

Responding to criticism from the Russian embassy in Oslo, the man behind the idea of the TV-show «Okkupert», Jo Nesbø, argued that the show could not impact relations between Norway and Russia because of its fictional character. This statement is leaning on the interesting philosophical assumption that fiction and reality are of different ontological qualities, and therefore completely detached from one another. This article will challenge Nesbø's statement and the assumption he makes, by applying a poststructuralist philosophy of science in arguing that what we consider «reality» is, just like fiction, only a representation of reality rather than reality itself. This way, a case can be made that popular culture has naturalizing effects on social

*Korrespondanse: Håvard Rustad Markussen, Universitetet i Oslo, Norge. Email: haavarrm@gmail.com

reality. Accordingly, there should be room for it in the social sciences generally and in the International Relations-discipline specifically. As empirical support for this theoretical argument, the article will demonstrate how «Okkupert» reproduces and reinforces Norwegian representations of Russia and this way also how it contributes to constituting Norwegian identity.

Keywords: popular culture • discourse analysis • identity • Russia

«[...] with the exception of some resistant forms, music, theater, TV weather forecasts, and even cereal box scripts tend to endorse prevailing power structures by helping to reproduce the beliefs and allegiances necessary for their uncontested functioning».

Michael J. Shapiro (1992: 1)

«[...] verden endrer seg når vi er villige til å tenke utenfor våre vante rammer.»

Statsminister Jesper Berg («Okkupert» Episode 1)

Innledning

TV2-serien «Okkupert» (2015), hvor Norge i nær framtid blir lagt under russisk kontroll på oppdrag fra EU, ble ikke særlig godt mottatt av den russiske ambassaden i Oslo. I en uttalelse uttrykte ambassaden tydelig at framstillingen av Russland som aggressor ble opplevd som uheldig og beklagelig (Bershidsky 2015). Seriens kreative skaper, Jo Nesbø, avfeier på den annen side påstander om at serien kan bidra til økt spenning mellom Norge og Russland ved å påpeke at serien tross alt er fiktiv og at den primært har til hensikt å «veie hva størrelser som demokrati og selvstendighet er verdt på individnivå» (sitert i Veiby & Zakariassen 2015) heller enn å utforske storpolitiske eventualiteter.

Her tar Nesbø, antagelig ubevisst, et interessant teoretisk og vitenskapsfilosofisk standpunkt, idet han implisitt hevder at fiksjon er løsrevet fra politiske realiteter. Denne artikkelens siktemål er å utfordre Nesbøs standpunkt og argumentere for at distinksjonen mellom disse to delene av virkeligheten er langt løsere enn normalt antatt. Jeg argumenterer for at populærkulturen har konstituerende effekt på den sosiale virkeligheten; den er en viktig diskursiv representasjon av den sosiale virkeligheten og er slik med på å forme hvilke handlinger og utsagn et kollektiv oppfatter som mulige og normale. «Okkupert» er et svært godt eksempel. Derfor vil artikkelen, i forsøket på å utfordre Nesbøs standpunkt som nevnt over, og slik argumentere for at studiet av populærkultur bør ha en plass i samfunnsvitenskapen generelt og Internasjonale Relasjoner(IR)-disiplinen spesielt, argumentere for at «Okkupert» bidrar til å opprettholde og forsterke en bestemt diskursiv representasjon av Russland og dermed også av norsk identitet.

I «Okkupert», hvis handling foregår i nær framtid, blir nemlig Norge okkupert av Russland på oppdrag fra EU. Etter en fryktelig naturkatastrofe som rammet den norske vestkysten har det norske folk i frykt for apokalypsen plassert et miljøparti i regjeringkontorene og valgt idealisten Jesper Berg til statsminister. Samtidig er EU rammet av en alvorlig energikrise, og ettersom USA er blitt selvforsynt og har meldt seg ut av NATO er EU avhengig av norsk olje- og gassproduksjon. Når Jesper Berg stolt åpner Norges første Thorium-anlegg og erklærer oljealderen for avsluttet, ser

EU seg derfor nødt til å gripe inn, med Russland som proxy. Slik representeres Russland gjennomgående som den naturlige aggressor i en endret sikkerhetspolitisk situasjon for Norge.

Artikkelen har tre deler. I den første gjøres det teoretiske argumentet at populærkultur kan ha naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten. Her blir også noen metodologiske utfordringer knyttet til en slik diskursanalytisk tilgang drøftet. I den andre gjennomgås relevant litteratur på norsk-russiske relasjoner for å plassere den empiriske analysen som følger i del tre. Her vil jeg vise hvordan historien som fortelles i «Okkupert» reproducerer og forsterker bestemte norske Russland-representasjoner idet den skriver seg inn i en vestlig representasjon snarere enn en nabo-representasjon, hvor Russland representeres som fiende heller enn venn.

Det teoretiske utgangspunktet for argumentet er at poststrukturalismen muliggjør meningsfylt analyse av populærkultur i IR-teori. For det første fordi den avviser den pre-diskursive virkelighetens eksistens og dermed river ned muren som mer tradisjonelle tilnærminger har reist mellom fiksjon og virkelighet. For det andre fordi den som følge av denne ontologiske overbevisning forstår staters identitet som relasjonelt og diskursivt konstruert. Den poststrukturalistiske vitenskapsfilosofiske posisjonen benekter nemlig positivismens lovnader om den kumulative vitenskapens tidløshet, og lener seg heller på en antagelse om at en 'sann virkelighet' oppstår gjennom språket snarere enn å bli speilet av det. For selv om en fysisk og ekstern virkelighet eksisterer forut for språket eksisterer den ikke *for oss* før vi tolker den og gir den mening. Som Jaques Derrida presist formulerer det: «one cannot refer to this 'real' except in an interpretive experience» (Derrida 1988: 148). Tatt et steg videre innebærer dette en epistemologisk overbevisning om at virkeligheten kan representeres diskursivt på forskjellige måter; verden behøver ikke forstås og innrettes slik som nå, den kunne like godt sett annerledes ut. Derfor konkurrerer representasjoner om å bli oppfattet som sanne, og dermed også om å få avgjøre hvilke utsagn og handlinger som skal være å betrakte som mulige og normale for et kollektivt 'vi' (Bratberg 2014: 34, Jørgensen og Phillips 1999: 69). Slik antas her en foucauldiansk forståelse av makt, hvor all representasjon uunngåelig er maktutøvelse fordi makt og kunnskap direkte impliserer hverandre (Foucault 1977: 27).

Populærkultur som naturaliserende for den sosiale virkeligheten

Etter den kalde krigen, som del av oppgjøret med positivismens grep om disiplinen, har IR-teoretikere i tillegg til å vende seg til blant annet språket, vendt seg mot kulturen (Lapid 1996: 1). På tross av denne bevegelsen mislykkes mange av dem å fange opp bredden i kulturbegrepet;¹ selv diskursanalysen er ofte i for stor grad innrettet spesifikt mot elites og staters diskursive praksis (Milliken i Weldes 1999: 118). På denne måten overses «popular sites of discursive practices», en svært viktig

¹ Samuel Huntingtons (1993) teori om kulturforskjeller som kime til global konflikt og Alexander Wendts (1992) teori om sosial konstruksjon og intersubjektiv meningsdannelse som avgjørende for anarkiets karakter kan nevnes som to særlig innflytelsesrike eksempler.

arena for meningsdannelse dersom en skal ta kulturbegrepet på alvor (Weldes 1999: 117–118). Diskursanalysens fokus er imidlertid ikke utelukkende konsentrert om eliter og det statlige nivå, og den vitenskapsfilosofiske posisjonen den profeterer muliggjør som vi skal se en bredere kulturforståelse og dermed meningsfull analyse av også populærkulturen som konstituerende for den sosiale virkeligheten (ibid.).

For, fra et poststrukturalistisk perspektiv er ikke populærkulturen ontologisk forskjellig fra andre representasjoner. Fordi virkeligheten ikke antas å ha noen stabil kvalitet og fordi ingenting gir mening utenfor teksten eller forut for språket er alt kun representasjoner av virkeligheten heller enn virkeligheten i seg selv. Og nettopp derfor er ikke skillet mellom fiksjon og virkelighet så tydelig som normalt antatt. Som nevnt trekker Nesbø opp et skarpt skille mellom fiksjon og virkelighet, og antar slik implisitt en mer tradisjonell posisjon, hvor den epistemologisk respekterte sjangeren ‘vitenskapelig tekst’² forteller sannheten, mens fiksjonen forteller fantasifulle skrøner (Shapiro i Neumann & Nexon 2006: 15). Rett nok er det forskjell på disse, selv for en poststrukturalist, da den såkalte vitenskapelige tekst kan karakteriseres som en førsteordens-representasjon, mens fiktive verk er å betrakte som andreordens-representasjoner (Neumann & Nexon 2006: 17).³ Likevel, det at det er mulig å skille på dem, behøver ikke å bety at skillet er skarpt. Poststrukturalismen forstår nemlig skillet som flytende og karakterisert av gradsforskjeller heller enn som et radikalt brudd; de to typene representasjoner befinner seg i hver sin ende av *samme* skala. Slik er forskjellen på dem, gitt standpunktet at en endelig sannhet ikke finnes ‘der ute’, ikke at den ene forteller sannheten mens den andre er fiktiv, men, satt på spissen, i hvilken grad de begge er fiktive.

Så, dersom f.eks. offisiell diskurs og medias representasjoner kan ha konstituerende effekt på den sosiale virkeligheten, kan jammen populærkulturen også ha det. Neumann & Nexon (2006: 19–20) trekker frem populærkulturens *naturaliserende* effekt i konstitueringen av den sosiale virkeligheten som særlig relevant i IR-disiplinen. Ved å reprodusere representasjoner som allerede fremmes i blant annet offisiell diskurs og i media, og ved slik å koble seg intertekstuelt til disse, naturaliserer populærkulturen ‘Selv/Andre’-konfigurasjonene som konstituerer staters relasjonelle identitet. På denne måten kan den bane vei for ytterligere reproduksjon i offisiell diskurs, og om så på et underbevisst plan gjøre representasjoner av virkeligheten slik de artikuleres av f.eks. statsråder og aviser lettere å akseptere og etterhvert ta for gitt. Som Neumann og Nexon selv formulerer det: «popular culture may be said to «clear the ground» for reception of political representations» (2006: 19). Et eksempel de trekker fram som særlig illustrerende er hvordan den manikeiske dualismen, hvorfra populærkulturen så ofte henter mye av sin energi, naturaliserer førsteordens-representasjoner hvor

² F.eks. offisiell diskurs og media forstås her som typer av ‘vitenskapelig tekst’, ettersom de har til hensikt å gjengi/speile virkeligheten.

³ Neumann & Nexon (2006: 17, 22 (fotnote)) påpeker at det fra et poststrukturalistisk perspektiv er viktig å skille mellom forskjellige ordener av representasjoner. Strukturalismen derimot, som poststrukturalismen ønsker å bryte med, ville i sitt forsøk på å undersøke hvordan alle manifeste strukturer har rot i en fastlagt latent struktur, kollapse alle ordener av representasjoner til én kategori.

internasjonal politikk blir framstilt som et spill mellom gode og onde krefter (ibid.). Star Wars, Harry Potter og Ringenes Herre er blant de populærkulturelle representasjonene som helt tydelig sniker seg inn i underbevisstheten til politikere så vel som den offentlige allmennhet og på den måten bidrar til å gjøre oss/dem- og god/ondtenkning, som har vært så avgjørende for f.eks. legitimeringen av krigen mot terror, til en selvsagt, instinktiv og helt naturlig basis for så å si all persepsjon. Forstått slik har altså populærkulturen naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten i den forstand at den bidrar til å gjøre representasjoner commonsensiske (Laffey & Weldes 2004: 28–29), slik at de blir linser vi automatisk beskuer verden gjennom heller enn briller vi velger om vi tar på eller ikke.

På samme måte som populærkulturelle representasjoner kan naturalisere bestemte måter å oppfatte verden i sin alminnelighet på, f.eks. som uungåelig manikeisk, kan de muliggjøre bestemte utenrikspolitiske praksiser. Jutta Weldes' (1999) argument at *Star Trek* har bidratt til å muliggjøre bestemt amerikansk utenrikspolitikk ved å gi offisiell diskurs resonans og tilstedeværelse i folks hverdagsliv, er et godt eksempel. Særlig aktuelt for denne analysen er imidlertid hvordan populærkulturelle representasjoner kan muliggjøre bestemte utenrikspolitiske praksiser i egenskap av å naturalisere 'Selv/Andre'-konfigurasjonene som konstituerer staters identitet. Både Campbells (1998) og Hansens (2006) analyse av hvordan henholdsvis Sovjetunionen og Balkan som konstituerende 'Andre' for Vesten muliggjorde bestemt utenrikspolitisk praksis, er svært gode illustrasjoner. Hansens analyse spesielt er nyttig å hefte ved her, da den trekker på populærkulturelle representasjoner i jakten på en stabil Balkan-diskurs. «Byronic Balkan» og tidlige romantiske framstillinger hvor Balkan ble assosiert med Orienten og representert som eksotisk og kvalitativt annerledes enn Vesten (Hansen 2006: 99–101), samt kunst- og kultur-referanser i Rebecca Wests reiseskildringer (Hansen: 156–161) blir nevnt som særlig viktige kilder. Slik tar Hansen, og denne analysen, et steg videre fra Weldes' (1999) analyse og argumenterer for at en relasjonell forståelse av identitet, hvor en stats identitet ikke har noen ontologisk stabilitet forskjellig fra andre staters identitet og hvor en stat til enhver tid er hva den er kun i kraft av hva den ikke er, bør inkluderes i en diskursanalytisk tilnærming til populærkultur som konstituerende for utenrikspolitisk praksis.

Lene Hansen (2006) argumenterer for viktigheten av en slags 'jo mer, jo bedre'-holdning når det gjelder diskursanalysens kildetilfang, idet hun påstår at dersom en ønsker å identifisere en bestemt representasjons dominans i diskursordenen som særlig stabil bør en se til flest mulig kilder hvor diskurs blir artikulert, populærkultur inkludert. Det er i lys av denne grunnholdningen at hun på tross av egen analyses imponerende kildetilfang og bredde hva angår forskjellige typer representasjoner peker ut flere reiseskildringer og populærkulturelle representasjoner enn de nevnt over, som hun mener kunne, og kanskje burde, supplert hennes studie (Hansen 2006: 215–217). Slik setter hun fingeren på en sentral metodologisk utfordring ved diskursanalysen. For med overbevisningen om at alt er representasjoner av virkeligheten heller enn virkeligheten i seg selv, følger en tilbøyelighet, ja nærmest en forpliktelse, til å aldri være fornøyd med analysens kildetilfang. Edward Said (2003: 24) gjør oppmerksom på den samme utfordringen når han, på tross av at hans analyse av representasjoner av

Orienten også er et forbilde hva gjelder bredde i kildetilfang og evne til å spore intertekstuell samstemthet på tvers av sjangre og kilder til diskursiv representasjon, innrømmer, nesten beklagende, at analysen er langt fra en «complete history or general account of Orientalism» (2003: 24). Med andre ord: dersom en bruker den poststrukturalistiske overbevisningen at den pre-diskursive virkelighet ikke bærer mening, til å rive ned muren mellom fiksjon og virkelighet, slik denne artikkelens analyse gjør, finnes det *virkelig* ingen grenser for hva en kan, og bør, inkludere i en diskursanalyse. Slik innebærer det vitenskapsfilosofiske fundamentet som muliggjør meningsfull analyse av populærkulturen også en erkjennelse av slike analysers utilstrekkelighet. Men, som Said (ibid.) selv påpeker, og som Hansens (2006: 217) forslag til videre studier som supplement til hennes egen antyder, bør denne iboende utilstrekkeligheten sees på som et uttrykk for ambisjon, ydmykhet og realistiske forventninger til hva samfunnsvitenskap skal være, heller enn som ødeleggende for det diskursanalytiske prosjekt.

Ved siden av den metodologiske utfordringen at dens kildetilfang aldri kan bli stort nok, møter diskursanalysen kritikk for at den ikke gjør kausale argumenter. Men, på samme måte som med kildetilfang-utfordringen bommer kritikken, fordi fokuset på konstitutive heller enn kausale effekter ikke er en feil i forskningsopplegget til diskursanalysen, men heller et nødvendig resultat av dens vitenskapsfilosofiske forankring (Hansen 2006: 26). For når en antar at diskursiv praksis og utenrikspolitisk praksis gjensidig konstituerer hverandre fordi de ikke er ontologisk forskjellige, kan de vanskelig skilles som avhengig og uavhengig variabel. Særlig er dette vanskelig når det er tale om populærkulturens naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten. Verken Weldes', Hansens eller Saims analyse, ei heller den foreliggende, vil påstå at forholdet mellom populærkulturelle representasjoner og utenrikspolitisk praksis via relasjonell konstituering av staters identitet er av kausal karakter. Populærkulturen spiller nemlig, som alle andre store og små talehandlinger i f.eks. offisiell diskurs eller media, bare en liten rolle i den intertekstuelle kunnskapsproduksjonen som stabiliserer maktrelasjoner i diskursordenen, og muliggjør bestemte utsagn og handlinger.

Slik, fordi det er muliggjort av og dermed tydeliggjør både ambisjonen om et bredt kildetilfang og nødvendigheten av å forholde seg til den sosiale virkeligheten i konstitutive heller enn kausale termer, tar studiet av populærkulturen pulsen på poststrukturalismen og fanger opp og stiller ut diskursanalysens essens: nemlig den ontologiske overbevisningen at ingenting i den sosiale virkeligheten gir mening før det er tolket gjennom tekst. Og fordi dette er positive karakteristikk heller enn kritikker, støtter denne analysen seg på Hansens 'jo mer, jo bedre'-holdning. Derfor blir «Okkupert» analysert som supplement til andre analyser av norsk-russiske representasjoner. Og enda den foreliggende analysen ikke vil gjøre kildetilfanget for en analyse av norske Russland-representasjoner *stort nok*, vil den tilføre *noe*, og slik også fungere som empirisk støtte for det teoretiske argumentet som er framsatt her.

Så, ettersom den søker å utforske hvilken rolle populærkulturen kan spille i etablering og reetablering av intertekstuell samstemthet i diskursordenen, vil analysen hente inspirasjon fra den diskursteoretiske tradisjon. Den antar således,

og som nevnt, en poststrukturalistisk vitenskapsfilosofi hvor det sentrale poenget er at meningen vi tillegger sosiale fenomener aldri er ferdig og fastlåst, men snarere i stadig endring. Slik vil diskurs, etter Neumanns (2001: 18) definisjon, forstås som et «system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser», eller sagt på en annen måte, tolkningsleddet som uungåelig ligger til grunn for vår forståelse av den sosiale virkeligheten, og som gjør at vi tillegger den en bestemt mening framfor en annen. Videre forstås da diskursive representasjoner som helt bestemte framstillinger av denne sosiale virkeligheten, basert i, muliggjort av og muliggjørende for, slike «system for frembringelse». Analysen som her etterhvert følger vil forsøke å vise at «Okkupert», som en diskursiv representasjon av den sosiale virkeligheten, tar del i slike prosesser. Men før det, en gjennomgang av litteratur på norsk-russiske relasjoner som bakgrunn for den påfølgende analysen.

Norske Russland-representasjoner

Mye litteratur på norsk-russiske relasjoner plasserer seg i en annen og mer konvensjonell teoretisk tradisjon enn den som forfektes her. Tormod Heier & Anders Kjølbergs (2015) kapittel om Norges forhold til Russland i en ny tid, dvs. i det de kaller et «kjøliger klima» mellom øst og vest etter årtusensskiftet, kan være en god illustrasjon. Her brukes klassiske statsvitenskapelige konsepter som global maktbalanse, interessebalanse og normfellesskap, eller manglende sådan, til å argumentere for at Russland er annerledes Vesten, og dermed også en trussel mot Vesten og verdiene Vesten står for. De hevder blant annet at Russland ser internasjonal politikk som et nullsumspill, der westfalsk statssuverenitet og prinsippet om ikke-innblanding fortsatt står sterkt, og peker på Russlands reaksjon på Nato og EUs utvidelser østover i Europa som indikasjoner på nettopp dette. I Vesten, på den annen side, er disse prinsippene «gammeldagse» og «avleggse». Her er innblanding i staters indre anliggender, i sin moderne 'responsibility to protect'-drakt, vurdert å være «i tråd med adferdsnormene i et mer fremtidsrettet, moderne og globalt verdensbilde» (2015: 9–13). Slik, snarere enn å undersøke og problematisere vilkårene for annerledeshet, legger Heier & Kjølberg denne annerledesheten til grunn for sin analyse. Annerledesheten virker for dem å være en del av den pre-diskursive virkeligheten som finnes der ute og venter på å bli avdekket; Russland bare er sånn, gammeldags og avleggs. Slik er deres analyse, idet den søker å forklare norsk sikkerhetspolitikk i en ny tid, med på å konstituere vilkårene for sikkerhetspolitikken nettopp i denne nye tiden.

At Heier & Kjølberg skiller seg teoretisk fra denne artikkelens analyse tydeliggjøres ytterligere av deres forklaring av hvordan den sikkerhetspolitiske situasjonen Russlands annerledeshet er med på å skape legger føringer for norsk utenrikspolitikk. Norge tok nemlig en aktiv rolle i utenlandsoperasjoner etter den kalde krigen grunnet frykt for å bli marginalisert i nord, har forsøkt å normalisere forholdet til Russland for å unngå militær spenning i nord og har, av samme grunn, sørget for å holde grensesamarbeidet fritt for sikkerhetspolitiske spørsmål. De (Heier & Kjølberg 2015b: 178–179) peker også på økt økonomisk integrasjon mellom

Russland og Vesten etter den kalde krigen som fordelaktig for den sikkerhetspolitiske situasjonen. Slik antyder de at Norges forhold til Russland er styrt av mekanismer som også gjelder i internasjonal politikk for øvrig. Selv om de nyanserer bildet noe, ved å diskutere hvordan Norges forhold til Russland er spesielt i vestlig sammenheng, plasserer de seg trygt innenfor rammene av «mainstream IR», da diskusjonen de fører i sin essens dreier seg om balansen mellom realismens maktpolitikk og liberalismens muligheter for samarbeid på tross av denne maktpolitikken. En annen som plasserer seg trygt innenfor disse rammene, er Svein Vigeland Rotttem (2007). Han peker på Johan Jørgen Holsts begrepspar 'avskrekking' og 'beroligelse' når han beskriver endringer i norsk forsvar- og sikkerhetspolitikk etter den kalde krigen, og forankrer dette skillet teoretisk i forskjellen på neo-realisme og konstruktivisme. Med referanse til Kenneth Waltz og John Mearsheimer på den ene siden og Alexander Wendt og Peter Katzenstein på den andre, definerer han norsk-russiske relasjoner utifra et teoretisk spekter hvor spenningen mellom makt og identitet er eneste akse (Rotttem 2007: 64–69). Ikke overraskende konkluderer Rotttem med at begge tilnærmingene kan være nyttige analyseverktøy, og følgelig at Norges forhold til Russland forstås best dersom en kombinerer de to tilnærmingene og henter innsikt fra begge; Norge avskrekker og beroliger i sin Russland-politikk som del av en strategi begrunnet i maktpolitisk egeninteresse samtidig som internasjonale oppfatninger av norsk nasjonal identitet tillater denne politikken (Rotttem 2007: 86–87).

Annen litteratur skiller seg fra Heier & Kjølbergs (2015) argument, idet den ikke maler et like ensartet og deterministisk bilde av Russland som annerledes. Likevel likner den gjerne på både Heier & Kjølberg, og på Rotttem, idet den lener seg, om ikke alltid direkte, på realisme/konstruktivisme-aksen som forklaringsmodell. I sin bok om norsk utenrikspolitikk etter 1814, argumenterer Roald Berg (2016) f.eks. for at den kalde krigens slutt, da Russland rolle som sikkerhetspolitisk trussel for Norge og Vesten plutselig opphørte, bedret samarbeidsklimaet i nord og gjorde det lettere for Norge å gjøre hevd på sin suverenitet. Samtidig peker han på den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen de siste årene, med kaldkrigsretorikkens tilbakekomst og «russofobiens gjenreisingshistorie» (Berg 2016: 131), som en indikasjon på at «det vanlige norsk-russiske forholdet» var på vei tilbake; de 20 årene som fulgte etter Sovjetunionens oppløsning var i realiteten ikke et brudd i norsk sikkerhetspolitikk, men snarere en liten pause. Slik synes Berg å lene seg mot realismen hvor systemets struktur og forskjeller og endringer i ressurser og kapasitet er den avgjørende faktor (Berg 2016: 132–133). Bukkvoll & Åtland (2015) kan sies å støtte denne hypotesen i sin undersøkelse av hvilken effekt de russiske intervensjonene i Georgia i 2008 og i Ukraina i 2014 kan ha på norsk-russiske relasjoner og særlig norsk sikkerhetspolitikk. De argumenterer for at intervensjonene ikke bør tolkes til å være talende for russiske utenrikspolitiske ambisjoner generelt, da rammevilkårene for disse intervensjonene var helt spesielle. Dermed er altså den sikkerhetspolitiske situasjonen Norge befinner seg i fortsatt, også etter Krim, endret. Likevel, hevder de, kan studier av intervensjonene brukes til å få grep om «hvilke faktorer som kan tenkes å representere barrierer mot russisk militær maktbruk overfor Norge». Her lister de tre faktorer, nemlig allianseforhold, militær kapasitet og graden av interessekonflikt,

og peker særlig på at det asymmetriske forholdet mellom Norge og Russland er avgjørende for det sikkerhetspolitiske landskapet Norge må forholde seg til, men at denne asymmetrien blir balansert ut av Nato (Bukkvoll & Åtland 94–95). Kjølberg (1995: 331–333) følger det samme sporet idet han argumenterer for at Russland var en trussel mot Norge under den kalde krigen, ikke fordi Russland var interessert Norge i seg selv, men fordi Norge kunne tenkes å være av strategisk interesse i konflikten mellom øst og vest. Og nå som denne konflikten ikke er like tydelig, er trusselen mot Norge betraktelig redusert. Det endrede trusselbildet, hevder han videre, gir seg også uttrykk i mer og bedre samarbeid mellom Norge og Russland spesielt, og mellom Vesten og Russland generelt.⁴

Litteratur på norsk-russiske relasjoner som ligger den foreliggende analysen nærmere hva gjelder teori og vitenskapsfilosofi finnes naturligvis også. Studiet av diskursive representasjoners virkelighetskonstituerende effekt på staters identitet, som er helt sentralt i den poststrukturalistiske tilnærmingen til IR-disiplinen (Campbell 1998: 10,⁵ Devetak 2013: 204–206), har også gjort seg gjeldende. Neumanns (1999) analyse av hvordan Russland har fungert som konstituerende Andre for Europa er nyttig her. Han antar et tydelig poststrukturalistisk standpunkt når han argumenterer for at Russland tradisjonelt er blitt representert som barbarisk og usivilisert og dermed som noe kvalitativt annerledes enn Europa. Tidlig var religion det avgjørende skillet, hvor Russland, i egenskap av å i motsetning til Europa være ikke-kristent, ble framstilt som tilbakestående (ibid.: 67–69). Senere, fra Peter den Stores tid, var «window on the west»-metaforen og «barbarian at the gate»-narrativet dominerende, og Russland forble «to Europe as nature is to culture» (ibid.: 81), men nå med rasjonalitet og opplysning heller enn kristendom som det siviliserende element (ibid.: 76; 81–83; 90). Selv om totalitarisme til en viss grad erstattet barbarisme i den dominerende representasjonen av Russland mot slutten av det 19. og ut i det 20. århundret, og Russland i større grad ble framstilt som en del av Europa mye på grunn av sin plutselige evne til politisk og økonomisk organisering, overlevde representasjonen av Russland som noe kvalitativt annerledes enn Europa, og dermed som en yttergrense for Europas relasjonelt konstituerte identitet (ibid.: 101–103).

Norge er en del av Europa og har begge føtter trygt plantet i Vesten, og slik setter Russland også grenser for norsk identitet. Det slår Neumann & Ulriksen (1995: 97)

⁴ Campbell (1998: 19–22) argumenterer for at tiden etter den kalde krigens slutt i seg selv ikke var kvalitativt annerledes enn tiden før. Oppløsningen av Sovjetunionen og Berlinmurens fall ble snarere diskursivt representert som et radikalt brudd med tiden som hadde vært, og ble slik tillagt en helt bestemt mening som fikk store konsekvenser for ettertidens internasjonale sikkerhetspolitiske situasjon. Dette argumentet er verdt å bite seg merke i fordi det er av teoretisk relevans for argumentet som føres i denne artikkelen, men også fordi det er av empirisk relevans; det kunne nemlig vært brukt til å utfordre mye av litteraturen om norsk-russiske relasjoner, da denne ofte lar nettopp det radikale bruddet den kalde krigens slutt er representert som, være startsted og kontekst for sine analyser.

⁵ Campbells argument at statens identitet er performativt konstruert er sterkt inspirert av Judith Butlers (2006: 133–134) argument at kjønn er diskursivt konstituert heller enn gitt i kroppen. Cynthia Weber (1998) utvikler anvendelsen av Butlers argument i IR-sammenheng ytterligere.

fast når de argumenterer for at Russland stadig er Norges viktigste konstituerende Andre. Dette på tross av det endrede sikkerhetspolitiske klimaet etter den kalde krigen, hvor trusselbildet er langt mer komplisert enn det var under den kalde krigen, særlig grunnet press om internasjonalisering av forsvaret og av utenrikspolitikken generelt. Selv om det var enklere å kontrastere norsk identitet mot russisk identitet under den kalde krigen, da forskjellene mellom øst og vest ble opplevd som fullstendige og åpenbare motsatser, og da norske sikkerhetspolitiske prioriteringer og utenrikspolitisk strategi generelt var mindre komplekse, «er det fortsatt Russland som er arnested for farene, og følgelig forblir Russland «den andre»» (Neumann & Ulriksen 1995: 97).

Andrea Nilssens (2015) analyse av hvordan norske statsråder oppfattet og diskursivt representerte Russland etter Ukraina-konflikten og i hvilken grad avisene reproduserte og forsterket disse representasjonene, skriver seg inn i den diskursive virkeligheten Neumann (1999) og Neumann & Ulriksen (1995) beskriver idet den har en enda mer spisset og aktuell tilnærming til denne. Nilssen (2015) identifiserer to kolliderende representasjoner av Russland i statsrådenes språkbruk, nemlig en vestlig representasjon og en nabo-representasjon. I den første blir Russland framstilt som korrupt anti-demokratisk aggressor og dermed trussel mot den vestlige liberale verdensorden. I den andre blir Russland derimot framstilt som snill nabo med bærekraftige og tradisjonsrike bilaterale forbindelser til Norge (Nilssen 2015: 50–52). Analysen slår fast at at den vestlige representasjonen slik den er artikulert av norske statsråder, og reprodusert og forsterket av avisene, holder en dominerende posisjon. Slik skriver den seg inn i både et bredere historisk narrativ hvor Russland er representert som usivilisert og barbarisk, og i et smalere, Norge-spesifikt narrativ, hvor Russland stadig er Norges viktigste konstituerende ‘Andre’ På denne måten reproduserer og forsterker Nilssens (2015) trussel-representasjon en fortelling om Russland som annerledes og ‘ikke helt Europa’, samtidig som den, og som del av denne prosessen, reproduserer og forsterker en fortelling om Russland som annerledes Norge, selv etter den kalde krigens slutt. Særlig ved statsrådenes og avisenes fokus på Russlands folkerettsbrudd og totalitære tendenser i kjølvannet av Ukraina-konflikten assosieres Russland diskursivt med usivilisert barbarisme og representeres som trussel mot Norge.

Dikotomien Nilssen (2015) identifiserer i sin analyse gjør seg, som vi har sett av de mer konvensjonelle tilnærmingene til norsk-russiske relasjoner, svært ofte gjeldende, da det meste av litteraturen dreier omkring nettopp denne. Spenningen mellom naboforhold, grensesamarbeid og tilpasning på den ene siden og maktpolitikk, interessekonflikt og frykt på den andre, er gjennomgående et definerende element, og kan vanskelig unngås i en diskusjon om norsk sikkerhetspolitikk og Russlands rolle i denne. Men, selv om spenningen går igjen, skiller Nilssens (2015) analyse seg tydelig fra mye annen litteratur på feltet. Primært har dette, som vi har sett, med teoretisk tilgang og gjøre, men de empiriske funnene i analysen hennes, som resultat av den teoretiske tilgangen, er også av betydning. Der Heier & Kjølborg (2015a, 2015b), Berg (2016), Bukkvoll & Åtland (2015) og Kjølborg (1995) konsentrerer seg om mekanismene de tar for gitt at styrer internasjonal

politikk, hvor maktpolitiske interesser som grunnlag for utenrikspolitisk praksis stadig gjør seg gjeldende, undersøker Nilssen (2015) hvordan oppfattelsen av trusselen fra Russland som definerende for norsk sikkerhetspolitikk muliggjøres. Ved å analysere hvordan meningsdannelse gjennom språk kan være konstituerende for den sosiale virkeligheten, og her mer presist norske representasjoner av det norsk-russiske forholdet, får hun tilgang til vilkårene for dette forholdet. Slik kan hun framsette en alternativ forklaring, hvor de norsk-russiske relasjoners karakter ikke avgjøres av det relative styrkeforholdet statene imellom og alliansene de måtte bruke for å balansere ut dette, men heller av hvordan diskursiv praksis har gitt dette forholdet en bestemt mening.

Denne artikkelen vil supplere Nilssens (2015) analyse, og tradisjonen den skriver seg inn i, ved å argumentere for at den populærkulturelle representasjonen «Okkupert» kobler seg intertekstuel til andre kilder til diskursiv artikkel, som statsråder og aviser; slik bidrar den til å gi forholdet mellom Norge og Russland en bestemt mening. I tillegg til å framsette det teoretiske argumentet at populærkulturen kan ha naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten, vil artikkelen dermed også tilføre litteraturen om norsk-russiske relasjoner noe på det empiriske planet. Den sier som nevnt noe om hvordan norsk identitet konstrueres og hvorfor den har en bestemt karakter framfor en annen. Videre støtter den påstanden om at den diskursive representasjonen hvor Russland oppfattes som fiende og trussel heller enn nabo og venn, nyter dominans i diskursordenen. Analysen vil ta for seg samtlige episoder av første og foreløpig eneste sesong av «Okkupert», og innrette seg etter Nilssens (2015) analyse og funnene som gjøres i den. I første rekke vil jeg søke å identifisere representasjoner som kobler seg intertekstuel til representasjonen Nilssen (2015) identifiserer som dominerende i sin analyse, og med en åpen tilnærming se etter trekk ved måten Russland representeres på, som stiller Russland i et dårlig lys og slik skiller henne fra Norge og Vesten. Videre vil jeg søke å identifisere alternative representasjoner som kan fortelle en annen historie og utfordre den dominerende representasjonens posisjon i diskursordenen. Dette gjøres særlig ved å lete etter trekk ved måten Norge er representert på som stiller Norge i et dårlig lys, slik at skillet mellom Norge og Russland kanskje ikke blir så tydelig likevel.

«Okkupert» som naturaliserende for norske Russland-representasjoner

«Okkupert» egner seg godt for analyse av hvordan populærkultur kan bidra til å reprodusere og forsterke bestemte Russland-representasjoner i Norge av to grunner. For det første har serien hatt relativt høye seertall. Den 10. november 2015 meldte Dagens Næringsliv at nesten en million hadde sett første episode, mens litt over 700 000 hadde sett andre episode (Eckblad 2015). Tallene fortsatte å falle, men holdt seg stabilt over en halv million de fire første episodene (Pettersen 2015).⁶ Når en så stor andel av befolkningen ser serien er det rimelig å anta at dersom populærkulturen i det

⁶ Tallene inkluderer førstegangsvi sning, opptak, reprise og strømming.

hele tatt har konstituerende effekt på den sosiale virkeligheten, som jo er denne artikkelens standpunkt, er en slik effekt i alle fall, og antageligvis i stor grad, å finne her. For det andre er serien høyaktuell, særlig sett i lys av Nilssens (2015) konklusjon at Russland i stadig større grad og spesielt i kjølvannet av Ukraina-konflikten representeres som trussel og aggressor. Den inneholder klare analogier til faktisk utenrikspolitisk praksis, og kan derfor enkelt kobles intertekstuelt til andre kilder til diskursiv artikulering. Dens konstituerende effekt kan dermed antas å være særlig sterk (Weldes 1999: 119–121).

Selv om historien⁷ i serien er at Russland er i Norge på oppdrag fra EU, er det ingen tvil om at det er Russland som er framstilt som aggressor. EUs tilstedeværelse fases raskt ut, og det er stort sett Russland som stiller krav til og forhandler med Norge. Det er maskerte russiske soldater som ved to anledninger (Episode 1 og Episode 8) tar statsminister Berg som gissel, og det er russisk administrasjon i Norge som nekter å forhandle om en endelig dato for tilbaketrekning (Episode 3). Det er russerne som bestemmer at norske borgere skal overvåkes (Episode 4) og det er russerne som initierer militær opptrapping (Episode 9 og Episode 10). EU forblir gjemt i kulissene mens Russland spiller hovedrollen som nabolagets bølge; den naturlige aggressor som nesten uten unntak er okkupasjonens ansikt. Slik reproducerer «Okkupert» representasjoner av Russland som barbarisk, usivilisert, krigersk, aggressiv og dermed også, som Neumanns (1999) analyse av tradisjonelle europeiske Russland-representasjoner antyder, noe kvalitativt annerledes enn Norge og Vesten. Fordi en slik vestlig representasjon, for å bruke Nilssens (2015) terminologi, hvor Russland oppfattes som en trussel heller enn god nabo, allerede står sterkt og nyter dominans i diskursordenen kan «Okkupert» som populærkulturell representasjon naturalisere den ytterligere. Ved å hvile på de samme antagelsene om Russland som er å finne i andre kilder til diskursiv representasjon bidrar «Okkupert» til økt intertekstuell samstemthet, og er slik med på å transformere subjektive oppfatninger til objektive selvfølgeligheter.

Særlig interessant i så henseende er den slående likheten mellom Russlands fiktive okkupasjon av Norge i «Okkupert» og Russlands faktiske okkupasjon og annektering av Krim-halvøya.⁸ Denne parallellen er i enda større grad enn den generelle framstillingen av Russland som bølge og aggressor naturaliserende for den vestlige representasjonen Nilssen (2015) identifiserer som dominerende i diskursordenen. I begynnelsen av serien er nemlig russiske styrker i Norge for å administrere heller enn å okkupere, og prosessen framstilles fra begge sider som et vennlig samarbeid og som en pragmatisk løsning på et vanskelig, felles problem; Russland er der kun som tilrettelegger når Norge i samarbeidets og dialogens ånd rekker EU en hjelpende hånd. Statsminister Berg er selv svært nøye på at okkupasjon ikke er en

⁷ Se introduksjonen for en kort oppsummering av utgangspunktet for handlingen i serien.

⁸ Det kan tenkes at seriens skapere, det være seg Nesbø eller andre, lot seg inspirere av Krim-annekteringen, ettersom serien ble ferdigstilt etter denne fant sted. Dette er imidlertid av begrenset interesse, da intensjonen bak produksjonen ikke er av betydning for i hvilken grad serien har naturaliserende effekt på bestemte Russland-representasjoner.

korrekt beskrivelse av situasjonen, og minner stadig om at dette er en midlertidig og kortvarig løsning; russerne drar snart, messer han (Episode 1 og Episode 2). Likevel blir russerne værende. Snart bruker den russiske ambassadøren til Norge, Sidorova, drapet på en russer av en tsjetsjener utsendt til Norge, som påskudd for å nekte å bli enig med Berg om en dato for tilbaketrekning (Episode 3), og den russiske administrasjon strammer sakte men sikkert til grepet den har om Berg og hans regjering. Som en av okkupasjonens sivile motstandere, Eivind Birkeland, formulerer det: «Russerne kontrollerer oss, og det har de klart å gjøre uten at det har blitt fyrt av ett eneste skudd» (Episode 5). I Episode 6 og Episode 7 trapper russerne opp sin militære tilstedeværelse, gjennomfører militærøvelser ved grensa og utenfor norskekysten og nevner at de ønsker å innta norsk kontinentalsokkel for å utvide sin oljeutvinning i Barentshavet. Videre, i Episode 8, Episode 9 og Episode 10, dukker russiske elitesoldater og paramilitære styrker opp i Norge. Gardermoen blir overtatt av soldater kledd opp i det som ser ut som russiske uniformer og det mottas ubekreftede meldinger om både militære kjøretøy som likner russiske og om militært personell som krysser den norsk-russiske grensa.

På samme måte som Krim gradvis og nesten umerkelig ble annektert av Russland, uten at Russland selv ville påta seg ansvaret, blir Norge sakte men sikkert slukt i «Okkupert». Særlig soldater og kjøretøy som ser ut som de er russiske, selv om de ikke kan bekreftes å være det, og den stadig økende militære tilstedeværelsen ved grensa, gir sterke assosiasjoner til Krim-annekteringen. Nilssens (2015) analyse slår som vi husker fast at den vestlige representasjonen av Russland er dominerende i diskursordenen, og peker på Ukraina-konflikten som et kjærkomment referansepunkt både i offisiell diskurs og i media. Slik er Krim-annekteringen langt framme i vår kollektive bevissthet og hukommelse, og preger på denne måten uunngåelig all persepsjon av Russland. Derfor er det også blitt svært vanskelig å tenke Russland uten og tenke Krim, og følgelig vanskelig å tenke Russland uten å tenke folkerettsbrudd og dermed annerledeshet og utenforskap. I motsetning til Norge, Europa og Vesten hvor folkeretten gjerne oppfattes som sivilisasjonens lim og kjerne, og hvor regler følges og avtaler holdes, tar Russland seg til rette og gjør som hun vil. Ved å reprodusere denne representasjonen av Russland naturaliserer «Okkupert» representasjonen av Russland som trussel mot den vestlige liberale verdensorden. Etter «Okkupert» er det derfor enda litt vanskeligere å tenke Russland uten følge av slike assosiasjoner. Slik baner serien vei for kommende reproduksjoner i f.eks. offisiell diskurs og media, som nå har et mindre kronglete terreng å navigere i; representasjoner av Russland som trussel vil få en mykere landing, langt på vei stabiliseres som commonsensiske og bli en del av linsen vi uunngåelig oppfatter verden, og Russland som del av den, gjennom.

På samme måte som russernes framgangsmåte i «Okkupert» assosieres med Krim-annekteringen, sender drapet på Ny Tid-journalist Thomas Eriksen (Episode 7) tankene til flere tilfeller av politisk motiverte attentat mot journalister i Russland, men særlig til Politkovskaja-saken. Den New York-fødte journalisten Anna Politkovskaja var svært kritisk til det russiske regimet og var til og med fast spaltist hos nettopp Ny Tid året hun ble skutt og drept. Ubekreftede rykter sier at attentatet var

bestilt av russiske myndigheter. Eriksen i «Okkupert» er, som Politkovskaja, tøff og kritisk. Han presser statsminister Berg for hans stadige tap av integritet, er en av de første til å innrømme at Norge faktisk er under okkupasjon og blir raskt en av okkupasjonens mest høylytte og skarpe kritikere. På vei til Murmansk for å undersøke hvordan det kan ha seg at innsatte i russiske fengsler dukker opp som arbeidere på et gassanlegg i Norge, blir han drept. Også her ryktes det at russerne står bak. Eriksens sjef, redaktøren i «Okkupert»-versjonen av *Ny Tid*, gjør koblingen helt tydelig og eksplisitt da han sier til Eriksens kone at «det er ikke første gang russerne har tatt livet av en journalist» (Episode 8). Selv om Politkovskaja-saken er den med klart tydeligst klangbunn her, er det verdt å huske på at den føyer seg inn i en rekke av tilsvarende saker, hvor Akhmednabiyev-saken og Beketov-saken er to framtrepende eksempler. Det at Politkovskaja-saken ikke er et unntak, men snarere del av noe som likner en trend, gjør at den diskursive koblingen mellom journalist-drapet i «Okkupert» og Russland i 'den virkelige verden' blir enda sterkere. Som med folkerettsbruddene i Ukraina fungerer drapet på Politkovskaja, og andre saker, som et symbol på barbarisme, som preger den diskursive representasjonen av Russland. Og selv om saken naturligvis er av annen karakter og av langt mindre proporsjoner vekker den mange av de samme følelsene som Krim-annekteringen: Russland gjør som hun vil og er kvalitativt annerledes enn Vesten og dermed også en trussel mot vestlige verdier. I særlig grad demonstrerer det fiktive drapet på Eriksen og det faktiske drapet på Politkovskaja manglende respekt for både menneskeverdet og ytringsfriheten. Videre, og i forlengelse av dette, tydeliggjør hendelsene Russlands totalitære tilbøyeligheter og usiviliserte natur. På samme måte som førsteordens-representasjonene Nilssen (2015) refererer til kobler seg intertekstuelt til representasjoner av Russland som også Politkovskaja-saken kan antas å ha vært med på å forsterke, kobler «Okkupert» seg til representasjonen av Russland som trussel mot den vestlige liberale verdensorden ved å reprodusere og slik naturalisere historiene som fortelles av den, blant dem Russland som redd for regimekritiske journalister og dermed også som ikke-vestlig.

Enda det ikke får mye plass i serien reproduserer også Russlands holdning til tsjetsjenerne førsteordens-representasjoner av Russland som totalitært og med manglende respekt for menneskeverdet og menneskerettighetene. Som nevnt over bruker ambassadør Sidorova drapet på en russisk borger av en tsjetsjener på norsk jord som påskudd til å være enda tøffere i sin behandling av statsminister Berg. Hun tolker hendelsen som at norske myndigheter ikke tar russeres sikkerhet på alvor, og fremstiller tsjetsjenerne i Norge som terrorister og derfor den primære trusselen de trenger beskyttelse mot. Følgelig krever Sidorova å få den ansvarlige tsjetsjeneren utlevert. Berg nekter å gå med på dette og argumenterer for at tsjetsjeneren fortjener rettferdig behandling i det norske rettssystemet (Episode 3). Slik setter han opp et skille mellom Russland og Norge, hvor Russland igjen representeres som kvalitativt annerledes enn Norge som del av Vesten. Der Norge er opptatt av en grundig og god rettsprosess som sikrer rettferdighet og ivaretagelse av grunnleggende menneskerettigheter er det en ryggmargsrefleks hos Russland, slik det er framstilt her, notorisk å forfølge og undertrykke etniske minoriteter. Slik vekker denne populærkulturelle representasjonen

de samme assosiasjonene og lener seg på de samme antagelsene som den subtile maktvertakelsen og drapet på Eriksen gjør, idet den ved å aktivere Tsjetsjenia-assosiasjonene kobler seg intertekstuell til de samme førsteordens-representasjonene og naturaliserer det samme store bildet av Russland som trussel mot den vestlige liberale verdensorden.

Det er imidlertid viktig å poengtere at Russland ikke entydig representeres som barbarisk og usivilisert, og Norge utelukkende som det motsatte. Selv om dette er det generelle inntrykket serien gir, kan også representasjoner av Norge som noe distansert fra verdiene vi vanligvis tenker på som norske, pekes ut. Særlig måten den norske regjeringen, og statsminister Berg selv, reagerer på okkupasjonen på, er av interesse her. I kampens hete, da han forstår at Norge trues av en reell okkupasjon, glir han vekk fra prinsippene han er valgt på og utvikler en stadig mer totalitær profil. Et eksempel er da han presser justisminister Friis til å hjelpe ham å få deres stortingsrepresentanter til å stemme for fortsatt oljeutvinning i 10 nye år for å slippe okkupasjonen, ved å true henne med å gi henne skylda for et terrorangrep på et gassanlegg hvor 18 menneskeliv gikk tapt (Episode 6). Oppførselen til Berg, hvor han styrer regjeringen med jernhånd for å få viljen sin, en vilje som til og med strider mot hans eget partis grunnleggende prinsipper, sender tankene til statsledere i land Norge vanligvis ikke assosieres med.

Videre kan myndighetenes behandling av frigjøringsbevegelsen Fritt Norge sies å representere Norge på tilsvarende måte, idet bevegelsen, som regimets aktive meningsmotstander, blir kraftig motarbeidet. PST overvåker og jakter på medlemmene og går ved en anledning så langt som å hente en 15 år gammel gutt inn til avhør fordi han blogger om okkupasjonen og oppfordrer folk til motstand (Episode 4). Også tidligere nevnte journalist Eriksen får vanskelige arbeidsvilkår, ikke bare fordi russerne er ute etter ham, men fordi Statsministerens kontor ringer til redaktøren i Ny Tid og implisitt truer med å kutte statsstøtten til avisa dersom Eriksen fortsetter å kritisere statsminister Berg (Episode 5). Slik dissosieres norske myndigheter fra demokratiske verdier, og det etableres et inntrykk av at Norge, som alle andre, som Russland, gjør det som må gjøres i vanskelige situasjoner; vi er pragmatiske snarere enn prinsippfaste, selv om vi, i alle fall på overflaten, forfekter et verdisyn der demokrati, menneskerettigheter og ytringsfrihet er ufravikelige konstanter. Her representeres Norge som et land som har det i seg å begrense demokratiet og kneble ytringsfriheten; et land som tross alt kan vike fra ufravikelige prinsipper.

Konklusjon

I «Okkupert» er det likevel representasjonen av Russland som kvalitativt annerledes enn Vesten og Norge som er den dominerende. Selv om den alternative representasjonen av Norge, hvor vi nettopp ikke er kvalitativt annerledes enn Russland, også er å finne i «Okkupert», og selv om denne representasjonen virker kraftig, forblir den nettopp det: en alternativ representasjon. Til og med der Norge representeres som et land med totalitære tilbøyeligheter, er skillet klart. Norge viker fra sine høyt elskede

demokratiske prinsipper fordi hun må, mens Russland *bare er sånn*. Der Norge i en svært krevende situasjon presses til å ta ubehagelige valg, er Russland, som diskutert over, en naturlig aggressor med ødeleggende effekt, ikke bare på norsk suverenitet, men også norske verdier. For utviklingen av totalitære tilbøyeligheter hos statsminister Berg og andre deler av norske myndigheter skjer ikke smertefritt; han møter sterk motstand innad i regjeringen, såvel som hos befolkningen. Et eksempel på det første er tilfellet nevnt over hvor justisminister Friis nekter å hjelpe Berg å overtale stortingsgruppen til partiet til å stemme for fortsatt oljeutvinning. Et annet er da Friis og resten av regjeringen ønsker valg av ny partileder slik at partiet kan gjenerobre den politiske legitimiteten Bergs transformasjon har kostet dem (Episode 5). Så selv om representasjonen av Norge som sivilisert og vestlig med Russlands ikke-vestlige barbarisme som sitt konstituerende 'Andre' ikke er entydig, og selv om det norske demokratiet og de verdiene vi gjerne tenker at ligger fast i den norske identiteten representeres som fravikelige, består det diskursive skillet serien etablerer mellom norsk og russisk identitet.

Særlig interessant er dette satt i kontekst av dagens offentlige ordskifte om norsk sikkerhetspolitikk, hvor Russland stadig og tilsynelatende i økende grad blir framstilt som største trussel, og hvor en vanskelig kan diskutere norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk uten å ta for seg trusselen Russland utgjør. Debattene rundt ny langtidsplan for forsvaret (Jacobsen 2016; Suvatne 2016) og utstasjonering av amerikanske soldater på Værnes (Sundberg 2016) illustrerer dette godt. Ved å naturalisere dominerende representasjoner av Russland bidrar «Okkupert» til at disse debattene tillegges en bestemt mening heller enn en annen og dermed også til å konstituere norsk identitet og den sikkerhetspolitiske situasjonen Norge befinner seg i. For som diskutert over ligger en relasjonell forståelse av staters identitet til grunn for den diskursanalytiske tilnærmingen til IR-disiplinen. Derfor har ikke norsk identitet noen ontologisk stabilitet; den er hva den er kun i egenskap av hva den ikke er, og lener seg mot representasjoner av andre staters identitet for å konstituere sin egen. Og Norge lener seg, som denne analysen viser, i stor grad på Russland som konstituerende Andre. Ikke nok med det; Norge lener seg i stor grad på en bestemt representasjon av Russland som konstituerende 'Andre'. På samme måte som amerikansk representasjon av Sovjetunionen som ond og umenneskelig muliggjorde representasjon av USA som god og menneskelig under den kalde krigen (Campbell 1998), muliggjør representasjon av Russland som usivilisert, aggressiv og bøllete, representasjon av Norge som sivilisert, fredelig og vennlig. I motsetning til Russland bryr vi oss om menneskeverdet og verdensfreden; vi følger normer og regler i det internasjonale samfunnet og hegner om vestlige liberale verdier. Dette er historien som fortelles, av statsråder og aviser ifølge Nilssen (2015), men som vi har sett her, også av «Okkupert». Nettopp derfor, fordi de intertekstuelle koblingene til førsteordens-representasjoner er så tydelige, om ikke entydige, som denne analysen har vist, virker det å være god grunn til å anta at serien bidrar, om enn i liten grad, til å stabilisere representasjoner av norsk identitet og dermed har naturaliserende effekt på den sosiale virkeligheten.

Om artikkelen

Takk til redaksjonen og de to anonyme fagfellene for gode tilbakemeldinger og for at artikkelen trykkes. Takk også til Øivind Bratberg, Iver B. Neumann, Sindre G. Viksand, Benedicte E. Bjerknæs, Erik R. Markussen, og mamma og pappa for god hjelp og støtte underveis.

Litteratur

- Bershidsky, Leonid (2015) «How Norwegian TV is cashing in on fears of Vladimir Putin's Russia» afr.com, 31.08.2015. Tilgjengelig på <http://www.afr.com/opinion/how-norwegian-tv-is-cashing-in-on-fears-of-valdimir-putins-russia-20150830-gjbat8>. Lesedato 26.11.2015.
- Berg, Roald (2016) *Norsk utenrikspolitikk etter 1814*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bratberg, Øivind (2014) *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bukkvoll, Tor & Kristian, Åtland (2015) «Russlands kriger i Georgia og Ukraina - konsekvenser og lærdommer for Norge» i Tormod Heier & Anders Kjøberg (red.) *Norge og Russland: sikkerhetspolitiske utfordringer i nordområdene*. Oslo: Universitetsforlaget, 85–95.
- Campbell, David (1998) *Writing Security - United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press.
- Derrida, Jacques (1988) *Limited Inc*. Evanston: Northwestern University Press.
- Devetak, Richard (2013) «Post-structuralism» i Scott Burchill & Andrew Linklater (red.) *Theories of International Relations - Fifth Edition*. London: Palgrave Macmillan, 187–216.
- Eckblad, Björn. (2015) «250.000 seere har forlatt «Okkupert»». *dn.no*, 19.10.2015. Tilgjengelig på <http://www.dn.no/etterBors/2015/10/19/1135/TV/250000-seere-har-forlatt-okkupert>. Lesedato 20.12.2015.
- Foucault, Michel (1977) *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. London: Penguin Books.
- Hansen, Lene (2006) *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. London: Routledge.
- Heier, Tormod & Anders Kjøberg (2015a) «Innledning: Norge og Russland i en ny tid» i Tormod Heier & Anders Kjøberg (red.) *Norge og Russland: sikkerhetspolitiske utfordringer i nordområdene*. Oslo: Universitetsforlaget, 9–24.
- Heier, Tormod og Anders Kjøberg (2015b) «Ny usikkerhet, nye konsekvenser» i Tormod Heier & Anders Kjøberg (red.) *Norge og Russland: sikkerhetspolitiske utfordringer i nordområdene*. Oslo: Universitetsforlaget, 177–187.
- Huntington, Samuel P. (1993) «The Clash of Civilizations?», *Foreign Affairs*, 72 (3): 22–49.
- Jacobsen, Frithjof (2016) «Russland og USA definerer Norges nye forsvar», *vg.no*, 15.06.2016. Tilgjengelig på: <http://www.vg.no/nyheter/meninger/forsvaret/russland-og-usa-definerer-norges-nye-forsvar/a/23712953/>. Lesedato: 07.11.2016.
- Jørgensen, Marianne W. & Louise Phillips (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kjøberg, Anders (1995) «Norges forhold til Russland og Øst-Europa» i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar M. Sørbo & Svein Gjerdåker (red.) *Norsk Utenrikspolitikk*. Bergen: Cappelen Akademiske Forlag, 318–339.
- Laffey, Mark & Jutta Weldes (2004) «Methodological Reflections of Discourse Analysis», *Qualitative Methods*, 2 (1): 28–31.
- Lapid, Yosef (1996) «Culture's Ship: Returns and Departures in International Relations Theory» i Friedrich Kratochwil & Yoef Lapid (red.) *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. London: Lynne Rienner Publishers, 3–20.
- Neumann, Iver B. (1999) *Uses of the Other: «The East» in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Neumann, Iver B. (2001) *Mening, materialitet, makt. En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Neumann, Iver B. & Daniel H. Nexon (2006) «Introduction: Harry Potter and the Study of World Politics» i Daniel H. Nexon & Iver B. Neumann (red.) *Harry Potter and International Relations*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 1–23.
- Neumann, Iver B. & Ståle Ulriksen (1995) «Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk» i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar M. Sørbo & Svein Gjerdåker (red.) *Norsk Utenrikspolitikk*. Bergen: Cappelen Akademiske Forlag, 80–105.

- Nilssen, Andrea S. (2015) *Norske Premisser: En diskursanalyse av regjeringens og mediers oppfatning av Russland*, masteroppgave Statsvitenskap Universitetet i Oslo.
- Okkupert (2015) «Episode 1» *TV2*, 4.10.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 2» *TV2*, 11.10.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 3» *TV2*, 18.10.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 4» *TV2*, 25.10.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 5» *TV2*, 1.11.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 6» *TV2*, 8.11.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 7» *TV2*, 15.11.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 8» *TV2*, 22.11.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 9» *TV2*, 29.11.2015.
- Okkupert (2015) «Episode 10» *TV2*, 6.12.2015.
- Pettersen, Jørn. (2015) «TV-seerne flykter fra «Okkupert»», *vg.no*, 08.11.2015. Tilgjengelig på: <http://www.vg.no/rampelys/tv/media/tv-seerne-flykter-fra-okkupert/a/23554911/>. Lesedato: 24.07.2016.
- Rottem, Svein V. (2007) «Forsvaret i nord - avskrekking og beroligelse», *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 48 (1), 63–90.
- Said, Edward W. (2003) *Orientalism*, tredje utgave. London: Penguin Books.
- Shapiro, Michael J. (1992) *Reading the Postmodern Polity: Political Theory as Textual Practice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Veiby, Gry & Gaute Zakariassen (2015) «Nesbø om «kkupert»: - Ikke meninga a ? henge ut EU eller Russland», *nrk.no*, 10.10.2015. Tilgjengelig på http://www.nrk.no/kultur/nesbo-om-_okkupert_-_ikke-meninga-a-henge-ut-eu-eller-russland-1.12595672. Lesedato 26.11.2015.
- Sundberg, Charlotte Ø. (2016) «Reaksjon på amerikanske soldater på Værnes», *adressa.no*, 27.10.2016. Tilgjengelig på: <http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/2016/10/26/Reaksjon-på-amerikanske-soldater-på-Værnes-13698336.ece>. Lesedato: 07.11.2016.
- Suvatne, Steinar S. (2016) «-Vi skal ikke være naive», *dagbladet.no*, 10.09.2016. Tilgjengelig på: <http://www.dagbladet.no/nyheter/vi-skal-ikke-vaere-naive/62491427>. Lesedato: 07.11.2016.
- Weber, Cynthia (1998) «Performative States» *Millennium: Journal of International Studies*, 27 (1): 77–95.
- Weldes, Jutta (1999) «Going Cultural: *Star Trek*, State Action and Popular Culture», *Millennium: Journal of International Studies*, 28 (1): 117–134.
- Wendt, Alexander (1992) «Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics», *International Organization*, 46 (2): 391–425.